

DARIO FO

**LUCRÈCIA BORJA,
LA FILLA DEL PAPA**

PRIMERA PART

La beneïda tómbola

L'11 d'agost de 1492 els canons del castell de Sant'Angelo van disparar per recordar a Roma i al món sencer que havia estat elegit el nou papa, amb el nom d'Alexandre VI. Finalment, Espanya tenia els seu segon papa, Roderic de Borja.

A Roma, un pasquí escrit per l'anònim habitual proclamava: «El papat ha tocat de nou a aquells que més han pagat als qui gestionen l'urna de la santa loteria».

Els romans coneixien el nom i el cognom de tots els cardenals de la tómbola: Ascanio Sforza, germà de Ludovico el Moro, que havia rebut fins i tot la ciutat de Nepi en recompensa pel seu suport, a més de quatre mules carregades d'or; Giuliano della Rovere, qui rep la confirmació que estarà al cim de la piràmide a la ronda següent, i així successivament altres regals i prebendes a tots els altres electors.

Però anem amb aquest nou papa, la família del qual hem elegit com a principal protagonista de la nostra història.

No se sap gaire cosa dels primers Borja, i l'escassa informació que ens ha arribat és insuficient per establir-ne l'origen; origen que els aduldors de la casa espanyola fan arribar fins i tot a la família del rei d'Aragó, però això és poc probable.

En realitat, el naixement d'aquesta família es produeix només amb el veritable fundador d'aquesta banda, perdó!, dinastia: estem parlant d'Alfons de Borja. El pare de l'iniciador de la

saga és anomenat de vegades Doménec i de vegades Joan, i de la mare no es coneix ni el cognom.

Alfons va néixer el 1378 a València. Va ser contractat com a escrivà particular per la cort del rei d'Aragó, però amb un fantàstic canvi de jaqueta el trobem poc després amb el càrrec de bisbe de València. Amb aquests hàbits va desembarcar a Nàpols en el seguici del rei Alfons d'Aragó, que es converteix en el monarca dels napolitans. Alfons de Borja va ser nomenat cardenal el 1444.³ Una carrera ràpida i portentosa!

És ben sabut que el projecte d'Espanya, a mitjan segle xv, en competència amb França, era intentar fer seu el papat i l'imperi d'Europa. I van ser justament els Borja els que començaren la conquesta de la seu papal. Precisament Alfons serà el primer pontífex de la Casa dels Borja, i va prendre possessió de la tiara el 1455 amb el nom de Calixt III. En el seguici del pontífex, al capdavant del seu ascens, es van instal·lar a Roma una gran quantitat de familiars directes i de família política del Sant Pare de València. Entre aquests hi havia el nebot que més estimava: Roderic.

Els nombrosos cronistes i investigadors de la història dels Borja coincideixen en el fet que Roderic va arribar a Roma a l'edat de divuit anys, aproximadament, a punt per posar-se sota la protecció del papa espanyol. És el primer senyal de nepotisme descarat d'aquest alt prelat, que es fa càrrec de les despeses que té el jove. Roderic va tenir com a mestre Gaspare da Verona, un home de gran cultura i un extraordinari professor.

Després d'algun temps, el jove es trasllada a Bolonya per estudiar dret. El temps establert per a l'obtenció d'aquesta titu-

3. Ferdinand Gregorovius, *Lucrezia Borgia*, Salerno Editrice, Roma, 1983, p. 33.

lació és de set anys. No hem de creure que estigui completament dedicat a l'estudi dels codis i a aprendre retòrica i teologia. El jove es guanya ràpidament una gran simpatia i l'estima dels seus companys de la universitat. Roderic és un noi ple d'energia, ben plantat i amb una expressió clara i graciosa.

És estimat per les joves i generós amb els amics, i es converteix immediatament en el líder d'aquella colla de fills de la noblesa i dels comerciants.

Assisteix a totes les classes i és puntual a l'hora de presentar-se als exàmens, en els quals sol obtenir bones qualificacions. Però mai deixa d'anar als banquetes en les tavernes i en els bordells. «És molt difícil per a una dona –deia el seu mestre de retòrica– resistir-se al seu festeig. Atreu les dones com el ferro l'imant. Ferro, per descomptat, és sinònim de fal·lus. Oh, quines coses em feu dir!»

El 9 d'agost de 1456, encara que no ha completat del tot els estudis, Roderic és admès a l'examen de llicenciatura per mèrits especials.⁴ Satisfet, el seu oncle, que mentrestant seu al tron papal, com a regal el nomena cardenal. Naturalment, el nomenament es concedeix amb modèstia i sense ostentació, i això, per descomptat, per no despertar noves acusacions de favoritisme i nepotisme.

Però no s'acaben aquí les concessions de privilegis. Calixt III, sempre l'oncle, decideix nomenar el seu pupil vicari papal en la marca d'Ancona. Això no és una tasca fàcil, ja que els senyors de les Marques estan en rebel·lió contra el govern romà i, al mateix temps, en lluita contínua entre ells.⁵

4. Roberto Gervaso, *I Borgia*, Rizzoli, Milà, 1980, p. 68.

5. *Ibidem*, p. 70 i s.

El jove cardenal Roderic de Borja arriba de nit a la ciutat amb un reduït grup de col·laboradors, i a primera hora del matí convoca una reunió al palau de la cúria amb tots els responsables de l'ordre, de la justícia i de la recaptació dels impostos.

«Sóc aquí per mandat del Sant Pare», es presenta. «Abans de tot vull que m'informeu de com esteu de forces d'intervenció, vull dir de quants guerrers disposeu i quants cavallers, i si posseïu armes de foc, començant pels canons. En teniu?»

Tímidament li contesten: «No, eminència, estem esperant-los però encara no els hem rebut».

—Bé, hi he pensat jo, tinc amb mi quatre carros amb arcabussos, colobrínes i escopetes amb trípede, a causa del seu retrocés, i també hi ha quatre parells de bous que tiren de quatre canons de set lliures.

—Però aquest tipus d'artefactes no els sabem fer anar —admet humilment el capità de la guàrdia.

—Sóc aquí per això.

—Vós ens ensenyareu, eminència?

—Podria fer-ho, però prefereixo que ho facin els dos mestres arcabussers que he portat per ensinistrar-vos.

—Perdoneu, però teniu intenció de disparar amb aquests obusos?

I el vicari respon:

—Entenc que, davant la situació que s'ha creat en aquesta meravellosa ciutat d'Ancona, sou bastant reticents a tirar boles de plom sobre els personatges més eminents de la vostra ciutat. Me n'he informat, i sé que en aquesta diatriba a vegades sagnant entre les diverses faccions de la noblesa, vosaltres, els representants de l'ordre i la justícia, us heu mantingut sempre en equilibri, estable, inestable i aparent. En resum, que heu deixat fer, que espavilats! Ara haureu de triar. Ja n'hi ha prou d'intrigues, de favors recíprocs, de negligències. Ja no podeu

eludir-ho, ara teniu els mitjans per imposar l'ordre, apreneu a disparar, en cas contrari ho farem contra vosaltres.

—Com? Qui ens atacarà?

—A Roma hi ha un miler d'homes preparats i, a una ordre meva, en un sol dia de marxa, estaran aquí per substituir-vos, després d'haver enterrat, per descomptat, tots aquells de vosaltres que us oposeu a les nostres ordres. Trieu.

—Però... Nosaltres vam haver de cedir davant el poder aclaparador, fins i tot armat, d'aquests esvalotadors...

—Disculpeu, no us diu res aquest nom: Grippo dei Malatempora?

—Sí —responen alhora tots els homes de l'ordre—, és tot just un dels notables que van organitzar l'última revolta!

—Bé, ja no hi és.

—Ha mort?

—No, és un hoste de les vostres presons. Per això vaig arribar de nit amb un grup d'homes prou nombrós per poder-lo empresonar. Aquest espantall vostre aviat estarà de viatge cap a Roma, on serà jutjat immediatament. Us agrada la paraula *immediatament*?

—Sí.

—Bé, l'escoltareu sovint mentre jo sigui aquí.

I així, per primera vegada a la ciutat d'Ancona, es van sentir tronar canons i colobrines.

Cal dir que aquests esclats van tenir un efecte extraordinari sobre els responsables de l'administració pública. Roderic de Borja, vicari papal a la marca d'Ancona, va capturar un centenar de personalitats i els seus sequaços. Els morts, en comparació amb el valor de l'operació, no en van ser gaires. En definitiva, una feina neta.

Finalment, mentre es disposava a muntar a cavall, davant encara dels responsables de la ciutat, uns emmanillats i d'altres momentàniament lliures, el vicari va concloure la seva missió:

–D’ara endavant, la vostra col·laboració amb l’Estat de l’Església i el Sant Pontífex no serà només formal, sinó clara i responsable. Així que cap de vosaltres, sigui gonfanoner, síndic o jutge, estarà autoritzat a imposar impostos extraordinaris, declarar guerres amb rapinya, administrar la justícia, gestionar el joc i la prostitució, encunyar moneda ni fer xantatge a comerciants, botiguers i artesans a la manera dels usurers de govern, com heu fet sempre. Ah, se m’oblidava, cal que tots vosaltres i tota la població en actiu pugui demostrar cada mes que ha pagat els impostos a l’Estat que jo represento aquí.

Va ser un gran èxit, sobretot per al poble, tant és així que en el moment del seu «Adéu, ens veurem aviat», moltes persones el van acompanyar a la porta major, aplaudint-lo i cridant ben fort: «Torna aviat, Roderic! Necessitem gent com tu!».

I algú va cridar: «Aquí teniu qui hauria de ser papa, tu!».

–Gràcies, precisament ho estic pensant, ho intentaré –va respondre el cardenal, i va esperonar el seu cavall fent que agafés un gran trot.

Quan va arribar a Roma molta gent coneixia els esdeveniments d’Ancona i també els aplaudia. Aclamat descaradament fins i tot pel pontífex, quan va arribar al Vaticà, el va abraçar com si fos fill seu. Com a recompensa, el va nomenar vicecanceller, com si diguéssim que a partir d’aquell moment era el segon, tan sols darrere del papa.

Una bona carrera!

Una família ideal

En aquell temps Roderic té una aventura, o potser diverses relacions amoroses. D’aquelles amants té tres fills. També podria ser que la mateixa dona es quedés embarassada tres vegades, no podem filar tan prim.

La seva relació amb el seu oncle és constant i es mou en un clima sempre molt afectuós. Però, per desgràcia, tres anys després d'haver estat elegit papa, el pontífex Calixt III es veu afectat per una crisi de gota que els metges diagnostiquen com a molt greu.⁶ Ningú no sospitava que freqüentar massa assíduament les dones a aquella edat produís un trastorn semblant. De tota manera, això era el diagnòstic de la medicina del segle XVI: els efectes causats per la crida de la carn, tant si es consumeix a la taula com al llit, sempre són perjudicials!

Sabent que el papa s'enfronta al final de la seva vida, els nobles romans, que al llarg d'aquells tres anys del seu pontificat s'han hagut d'empassar en silenci les andanades de nepotisme cap a un nombre insuportable de familiars directes, família política i arrimats, per fi pot preparar-se per venjar tants excessos. Els privilegis que durant anys han estat una prerrogativa dels espanyols, ara per fi tornaran al seu lloc. Els usurpadors ho pagaran.

Tant és així que, un darrere l'altre, els sicaris, els lacais i els aduldors ibèrics de professió a l'instant s'esvaeixen, i Roderic es queda tot sol per recollir els últims sospirs del Sant Pare. És commovedor veure com la presència del nebot és constant, es pot dir que gairebé no se separa mai del seu capçal. Ell és molt conscient que, en quedar-se al descobert, corre el risc d'haver de patir tot sol la fúria brutal dels venjadors. No obstant això, el més poderós dels cardenals s'hi queda per vetllar el seu protector, però té cura de no reaccionar amb gestos o amenaces quan el seu palau és saquejat pels sicaris al servei dels Colonna i dels Orsini, els quals, a la mort del papa, posen en marxa una purga en tota regla.

Per començar, Pere Lluís, el germà gran de Roderic, que havia estat nomenat comandant general de l'Església i prefecte

6. Marion Johnson, *Casa Borgia*, Editori Riuniti, Roma, 1982, p. 44.

de la ciutat, el dia abans de la mort del papa va ser obligat a fugir disfressat per escapar del linxament. Però no tenia la sort de la seva part, aquell Pere Lluís, malgrat ser un Borja! Es va refugiar a Civitavecchia i va morir poc després a causa de la febre palúdica.

Per contra, mentre que a Roma hi ha una carnisseria, tant entre els espanyols com amb els que hi han tingut relació, ningú no gosa tocar ni un pèl a Roderic. Ell és intocable, no tant perquè tingui la protecció dels nous poderosos, sinó gràcies a la fama d'home insubstituïble i al talent inigualable amb què exerceix el càrrec de vicescancerler. Increïble: la qualitat i la intel·ligència encara concedeixen autoritat.

En aquell moment, el dia de la mort del papa Calixt III, el seu oncle, el jove Borja tenia vint-i-set anys. Doncs bé, durant el regnat de quatre altres pontífexs, ell mantindrà ininterrompudament aquest càrrec, tan sols per sota del papa. Fins que haurà d'abandonar-lo, ja que haurà d'abillar-se amb la tiara papal.

El 1466, o potser un any després, el cardenal Roderic troba la que serà, podem ben assegurar-ho, la dona més important de la seva vida. Si més no perquè ella, més endavant, donarà a llum Lucrècia.

És una romana guapíssima, probablement d'origen llobard, alta, prima i encantadora. I sobretot és una dona intel·ligent, en cas contrari no hauria pogut produir una esclerxa tan àmplia en l'atenció d'un home tan experimentat i poderós.

El seu nom és Giovanna Cattanei, però li diuen *Vannozza*. Quan es coneixen Vannozza té aproximadament vint anys, i Roderic onze més. El cardenal manté ben en secret aquesta relació, i procura a la seva amant una casa més que digna. Ell la visita pràcticament cada nit, sempre amb cautela. Amb tot, en la societat d'aquell segle era un costum ben acceptat que un

home de l'Església mantingués relacions palesament imprudents amb dones de qualsevol classe i posició social.

Així doncs, estem davant d'un llibertí sense mesura però amb un punt de pudor. I si ho preferiu, podeu dir-li hipocresia sacerdotal, com ens ensenya Molière en el seu *Tartuf*.

El fet del tot singular, però, és que, a diferència d'altres relacions que ha mantingut fins ara, el que el gran prelat busca en aquesta no és tant l'aventura, sinó més aviat el sentit de la família. Tant és així que els quatre fills que naixeran d'aquesta unió seran cuidats, estimats i criats en un nucli familiar normal. I com que no pot representar personalment el paper del pare, el cardenal en contracta un que ocupi el seu lloc. I l'elegeix amb molta cura.

El seu nom és Giorgio de Croce, de professió escriptor apostòlic. No cal dir que aquest càrrec al Vaticà l'hi ha procurat ell, el pare autèntic. I, per descomptat, per a la tasca de progenitor li ha afegit una remuneració addicional.

Roderic, d'altra banda, ha d'inventar-se un rol, i n'assumeix un del tot creïble: ell és l'oncle. Un oncle amable, generós i molt afectuós amb els seus nebots. Tant és així que arriba a veure'ls puntualment cada nit, amb un munt de regals. I justament a casa de Vannoza s'ha reservat una modesta habitació, un *piède-à-terre*, igual que en les farses, o millor en els jocs escènics de la *commedia dell'arte*. Surt el marit-pare, entra l'oncle-cardenal que (ei tu, mira), a la nit, després d'abraçar i acaronar els nens, fingeix que es retira a la seva habitació per dormir, però heus aquí que poc després s'escapoleix i es fica al llit del fals marit. De vegades es troba amb un o dos nens que busquen la mare perquè tenen un malson, però l'oncle els tranquil·litza, els té entre els seus braços, els porta de nou al seu llit i els bressola. Després se'n va a bressolar la mare.

Realment el paper més difícil és el dels fals marit. Representar el personatge del pare, de l'espòs, i després, quan arriba l'amo,

desaparèixer per tornar a la matinada, i quan ell se'n va, treure's de nou la roba i tornar al llit, no és un joc gaire divertit. Però quan hi ha uns considerables beneficis financers i es pot gaudir d'una col·locació tan segura, val la pena empassar-se la saliva.

Tanmateix igual com a les comèdies que començaven a representar-se en aquella època, sobtadament hi ha un cop d'efecte: el fals marit i fals pare mor. És un cop d'escena inventat? No, és cert. I després del funeral del pare llogat, entre oracions i llàgrimes, cal triar-ne un altre. I en aquesta ocasió es contracta ni més ni menys que un literat, Carlo Canale, més jove que el predecessor (té més o menys la mateixa edat que Vannoza). Per descomptat que ell també se'n beneficiarà, tindrà una bona retribució i només haurà de tenir cura de la vídua consolable i dels fills en el paper de tutor. Retribucions a part.

Canale descobreix aviat que els seus nous fills estan molt dotats tant per a les disciplines científiques com per a les lletres i la poesia. En particular, la més versàtil i receptiva és sens dubte Lucrècia, la qual, amb una facilitat increïble, aprèn llatí i grec entre la infantesa i la pubertat, memoritza en poc temps fragments de poemes i cançons dels més famosos autors de les lletres i les ciències. En aquell moment, Lucrècia tan sols té sis anys.

En passen sis més, i arriba el dia que el papa Innocenci VIII (del qual ja hem parlat al principi a propòsit de la seva extraordinària col·lecció d'amants i de la nombrosa prole que va tenir com a regal d'aquestes santes relacions) agonitza al seu llit.

Han passat trenta-cinc anys des de la mort del seu oncle Calixt III, i es pot dir que l'elecció de cada nou papa que des de llavors ha ocupat el tron de Pere ha estat el resultat de l'hàbil gestió de Roderic de Borja. I, com hem dit, aquest talent seu per moure les cartes i els interessos de pes el fa més i més intocable en el seu paper de «vicepapa».